

מראי מקומות - סנהדרין צ"ט

וקים לי' כר' הלל, הרי הוא כופר בכללי התורה, דכיון דרבו חכמים דאמרי' דלא כוותי', וקיי"ל דאחרי רבים להטות, לכן שוב אין אדם ראוי לימשך אחריו.

(ד) **ללבי גליתי לאברי לא גליתי - כ' היד רמה,** ח"ו שיש לו לב ואברים, שהרי אינו גוף, שהגוף יש לו סוף, והקב"ה הוי לנצח נצחים. אלא ודאי משל הוא, והביאור הוא שמחשבתו של אדם נקרא לבו, אבל הדבור הוא באברים, ולכן אמר הגמ' דללבי גליתי, דהיינו דעלתה במחשבה לפני, אבל לא הוצאתי דבר זה לידי דבור. ור"ל סבר דללבי גליתי, היינו שעלתה במחשבה לפני, אבל לידי דבור הוצאתי ביני לבין עצמי. א"נ, רבותא קמ"ל, דאפי' למלאכי השרת, דבעלמא אני מגלה להם סודי שלא ע"י דבור, לא גליתי להם סוד זה.

(ה) **ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה - כ' היד רמה** דמשמע דלית לי' להא דר' קטינא דאמר לעיל (צז). דכל העולם הוא רק שבעת אלפים שנה. אולם ע' ב בן יהודע שכ' דנראה דכוונת הגמ' הוא דאפי' אם ישאר מאלף הששי ג' מאות או מאתים שנה, יהיו חשובים בעיני ישראל שבעת אלפים שנה, ולדבריו א"ש עם דברי ר' קטינא (וע' בהגהות ליד רמה, שהביא משו"ת הרשב"א שכ' שאין חולק על ר' קטינא, והרמ"ה ודאי חולק עליו, אבל י"ל דהרשב"א יפרש סוגיין כהבן יהודע).

(ו) **כמיום שנברא העולם ועד עכשיו - פי' היד רמה,** "ועד עכשיו" היינו ועד ימות המשיח, ולישנא דבשורתא נקט, כלומר, עכשיו יבא משיח.

(ז) **כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל לעוה"ב, עין לא ראתה אלקים זולתך... ופליגא אדשמואל - ע' ברמב"ם** (תשובה ח', ז') שהביא מימרא דר' יוחנן דכל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח. והק' הלחם משנה שם, הא גם פסק הרמב"ם

(א) **ר' אליעזר אומר ימות המשיח מ' שנה - כ' החי' הר"ן** שאין כוונת ר"א למעט בכבוד ישראל אלא להרבותו, דהא ידוע שימות המשיח הם מדרגה לתחיית המתים, וסובר ר"א דאחר מ' שנה של ימות המשיח יהי' תחיית המתים (שהוא התכלית, וא"כ ודאי עדיף אם ימות המשיח הם קצרים טפי).

(ב) **איזהו מלך מיוחד, הוי אומר זה משיח-פרש"י,** מיוחד היינו חשוב. וכ' המהרש"א דיותר נראה לומר כפשטי', דהיינו שהוא מיוחד בעולם, דאז לא יהי' שום מלך בעולם מלבד מלך המשיח.

(ג) **ר' הלל אומר אין להם משיח לישראל, שכבר אכלוהו בימי חזקי' - וכ' בספר העקרים** (מאמר הראשון, פרק א') לתמוה מכאן על מש"כ הרמב"ם דאמונה בביאת המשיח הוא א' מהעיקרים דמי שאינו מאמין בהם אין להם חלק לעוה"ב, דלדבריו, יוצא דר' הלל הוא מכלל הכופרים, ואין לו חלק לעוה"ב, ולמה להגמ' להזכירו בשם רבי ולומר שמועה מפיו בשום מקום. וכ' שיש שצידדו לומר דודאי ר' הלל הי' מאמין בביאת המשיח, אלא שהי' אומר שאין מוכרח כן מקראי, אבל כ' העקרים דלא משמע כן מדברי הגמ', דהא בגמ' מבואר שהי' צריך מחילה על דבריו, ואם האמין בביאת המשיח מדברי קבלה, למה צריך מחילה. ולכן כ' דודאי לא הי' מאמין בביאת המשיח כלל, אלא דמ"מ לא הי' נמנה מכלל הכופרים, שהרי אי"ז מעקרי דת משה, ודלא כהרמב"ם. וע' בחי' הר"ן שכ' דודאי ר' הלל הי' מאמין בביאת המשיח, אלא שהי' מקצר בימות המשיח, לומר שלא יהי' משיח צריך לכבוש האומות, אלא מיד צאתם מן הגלות יהי' כבוד ד' יראה עליהם, ויחיו מתים ויהנו מזיו השכינה. אולם באמת כבר מבואר בפרש"י דר' הלל מודה שיהי' גאולה, אלא דס"ל לר' הלל שלא יהי' משיח, אלא הקב"ה בעצמו יגאלם וימלוך עליהם. וע' בשו"ת חתם סופר (יו"ד ב', שנ"ו), שכ' דגם בה לית הלכתא כר' הלל, והאומר אין משיח לישראל

שכ' דהא דדבר ד' בזה לא קאי אלא על מפר ברית ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה, אבל מחלל קדשים ומבזה המועדות לאו מהאי קרא נפקא. וע"ע בבאר שבע שהק' כן, למה עבירות אלו חשיבי ביזוי דבר ד' טפי משאר מצוות. עוד הק', אם רבי כולל דברי ר"א המודעי במתני', א"כ למה קבעו באבות, הרי לכאור' מקומו כאן במשנה דואלו שאין להם חלק לעוה"ב, והניח בקו'.

(א) **והמבזה את המועדות - פרש"י**, חולו של מועד. וכ' **הבאר שבע** דנראה דרש"י אזיל בזה לשיטתו, דכ' במו"ק (יא:) דאיסור מלאכה בחוה"מ הוי איסור דאורייתא, וא"כ שפיר י"ל דמבזה את המועדות היינו מי שמבזה חול המועד. אבל לפי **תוס' בחגיגה** (יח.) דאיסור מלאכה בחוה"מ הוי מדרבנן, צ"ל דבזיון דמועדות דסוגיין היינו יו"ט עצמו. וכ' שכן משמע מדברי **הרמב"ם** (יו"ט ו', ט"ז), מדקבע הק' מימרא בדיני כיבוד ועונג של יו"ט עצמו.

(ב) **והמלביץ פני חבריו ברבים - פי' הבאר שבע** דמה דנקטי' דהלביץ פניו, ולא שהאדים פניו, אע"פ שמתחלה פניו מאדימות ורק אח"כ מתלבנות, היינו משום שלא הוקש המלביץ פני חבריו לשופך דמים (כדאי' בב"מ נח:) אלא בשביל שפניו מתלבנות, שהוא עיקר הצער, ודומה לשופך דמיו, דתיכף פניו מתלבנות כשמת, כי הדם הוא הנפש.

(ג) **והמלביץ פני חבריו ברבים - ע' בבאר שבע** שביאר המקור דמלביץ פני חבריו ברבים אין לו חלק לעוה"ב, שנלמד מהוכח תוכיח את עמיתך, דאף אם תוכיחו אסור לבזותו, כש"כ שלא במקום תוכחה דאסור לבזותו.

(ד) **חוצ' מדקדוק זה, מק"ו זה - העיר המרגליות** הים, הרי אדם יכול לדון ק"ו מעצמו, ושמא יש עליו פירכא, ולמה יחשב מבזה דבר ד' אם אינו מודה בק"ו. והביא **מדקדודי סופרים** שבכתבי יד ליתא מלת "זה", וא"כ הכוונה הוא שאינו מודה בא' מהמדות שהתורה נדרשת בהן, ונקטו ק"ו וג"ש לדוגמא.

(שם ט', ב') שאין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, ואיך פסק כשניהם, הרי בגמ' מבואר דפליגי. וע"ש שכ' דבאמת לא פסק כשמואל, אלא דהביא שמואל לראי' דהא דמבואר בקראי שיהי' דברים בזמן משיח דמשמע שהם כנגד הטבע, אלא ע"כ שהם כמשל בעלמא. וא"כ, י"ל דאף למ"ד דכל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח, מ"מ דכל דברים שמשמע שהם כנגד הטבע, באמת משלים הם, וכל השינויים שיהיו בזמן המשיח, באמת יכולים להתאים עם הטבע. וא"כ, נמצא דס"ל דודאי לא יהי' הטבע נשתנה לימות המשיח, אבל ודאי יהיו קיומי הנבואה באותה התקופה, כיון דכל הנביאים נתנבאו לגבי אותה תקופה, אלא דמ"מ לא יהי' שינוי הטבע.

(ח) **מקום שבעלי תשובה עומדין שם, תדיקים** אינן עומדין שם - כ' בשו"ת רדב"ז (ב', תתלב) דמה שאמר ר' אבהו דבמקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים אינן עומדין, היינו בעלי תשובה שהיו צדיקים גמורים, ושגו באיזה מצוה או גבר עליהם היצר, ומיד שבו בתשובה שלמה, ושבו לצדקתם וליושרם, ונכפלה צדקתם בעבור שטעמו טעם החטא ועזבו אותו, ואלה מעלתם גדולה ומחיצתם למעלה ממחיצת צדיקים גמורים, לפי שקנו ב' מדות, צדקות ותשובה. ואף שהגמ' ס"ל דר' אבהו פליג על ר' יוחנן, אבל ר' אבהו עצמו יכול לומר דלא פליג אהא דר' יוחנן, אלא דס"ל דר' יוחנן מיירי ברשעים שעשו תשובה, וא"כ באמת עליהם לא נאמר דצדיקים אינם יכולים לעמוד במחיצתם, והוא מיירי בצדיקים שנכשלו, וכנ"ל. וע"ע **בתרומת הכרי** (הקדמה, שנקרא פתח השער) באריכות בביאור מימרא זו.

(ט) **כי דבר ד' בזה, זה האומר אין תורה מן השמים - פי' המהרש"א**, דהיינו שביזה התורה, שאומר שאין התורה דבר ד', שהרי לא בא משמים.

(י) **מכאן אמר ר"א המודעי, המחלל את הקדשים, וכו' - ע' ברש"י בסוגריים**, שכ' דגם זה נכלל בדבר ד' בזה. אולם ע' במהרש"א

מ"מ לא נברא האדם לעמל זה, אלא לעמל תורה.

(ט) **וכי לא הי' לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע- פי' המהרש"א,** שלא היתה כוונתו דכל מש"כ ותמנע היתה פלגש וכו' לא הי' נצטרך, שהרי א"כ הול"ל כן בכל סיפורי נשי עשו ובניו וכו'. אלא על מש"כ ואחות לוטן תמנע הי' מלגלג, דמזה הוכרח לזקק הכתוב כל משפחות החורי, שלא היו מזרע אברהם ויצחק, ולמה צריכין לזה.

(כ) **וילך ראובן וכו'- גם בזה כ' המהרש"א** שלא הי' מלגלג על הספור עצמו, דא"כ על כל ספור יש להעיר, אלא על מש"כ שהי' בקציר חטים, ומאי נפק"מ בזה, וע"ז תי' משום שלא היו פושטין ידיהן בגזל.

(כא) **באתה אצל אברהם וכו' ולא קבלוה- פי' הבאר שבע,** משום שנולדה בממזרות. ובהג' **יעב"ץ** כ' דאולי באתה לגייר ע"מ שישאנה א' מהם, ואולי ס"ל שגרות כזה לא מהני, ולכן לא קבלוה. ואף דלא קי"ל הכי, אולי כך סבירא להו, ואולי זה גופא הי' הטענה עליהם, דהא לא קי"ל הכי.

(כב) **בימי קציר חטים- פרש"י,** לאחר שקצרו השדה, שהכל רשאין ליכנס לתוך שדה חבריהן. אולם ע' **בבאר שבע** שכ' דלא כ' רש"י כן, אלא תלמיד טועה, שהרי משמע בהדיא דבימי קציר חטים הי', ואע"פ דבשעת קציר הי', לא פשט בידו ליקח החטים, אלא דודאים, דבר הפקר, שאין אדם מקפיד בו.

(כג) **אף מקרב את הגאולה- פי' העיון יעקב,** שהלומדים מתוך גאווה, לעולם אינם אומרים תורה בשם אחרים, משא"כ הלומד לשמה שפיר יכול לומר תורה בשם אחרים, והאומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם.

(כד) **כל המלמד את בן חבירו תורה... כאילו עשאו- פי' המהרש"א,** דטרם שהוא יודע דרכי התורה, הרי מותר האדם מן הבהמה אין, אבל כיון שיודע תורה, הרי הוא נעשה אדם, שזהו תכלית בריאתו.

(טו) **זמר בכל יום זמר בכל יום- ע' פרש"י,** וביתר ביאור כ' **היד רמה,** "כלומר, עשה תורתך בניגון, ועסוק בה בכל יום, ואע"פ שסדורה בפין, כדרך המנגנים שאע"פ שנגונו סדור לו בפיו ובלבבו, הרי הוא מנגן בכל יום מפני שחביב עליו לשמוע ניגונו, ואי אתה עושה כן תורתך מתקנת לך שמחה וניגון לעוה"ב, והיינו דקאמר זמר בכל יום זמר, ניגון שבכל יום בתורה בעוה"ז, ניגון הוא לעוה"ב".

(טז) **איני יודע אם לעמל פה נברא, אם לעמל מלאכה נברא, וכו'-** כבר נתקשו המפרשים בגמ' זו, מה שייך שיהי' ה"א שאדם נברא לעמל מלאכה, או לעמל שיחה. וע' **במעלות התורה,** בקונט' **אור תורה** בסוף הספר להג"ר **י"א חבר,** שכ' לבאר (וכע"ז כ' ר' **צדוק הכהן בקדושת שבת**), שהקב"ה ברא האדם לקיים העולם בדבור ובמעשה, והיינו בעסק התורה ובקיום המצוות, אבל תלמוד תורה גדול הרבה מקיום המצוות בפעל. וע"כ קאמר הגמ', דאינו יודע אם אדם נברא לעמל בחלק הדבור או חלק המעשה של עבודת ד', וע"ז קאמר הגמ' דלעמל פה הוא, שנברא לצורך פיו לת"ת, שזהו תכלית האדם. ושוב קאמר דאיני יודע אם לעמל תורה או לעמל שיחה, כלומר, אולי מה שנברא לעמל פיו אינו דוקא להיות עמל בתורה כיום ובלילה, דלעמל תורה סגי במה שצריך ללמוד הדינים, ומה שנברא להיות מדבר, העיקר הוא להרבות בתפלה ולהאריך בו, ושיחה הוא תפלה, וכמש"כ ויצא יצחק לשוח בשדה. וע"ז הביא רא' מיהושע, שהי' בקי בכל דיני תורה, כי קבל ממושה רבנו רבן של כל ישראל, ואעפ"כ הזהירו הכתוב שלא ימוש התורה מפיו כיום ובלילה אפי' רגע א', שהרי עיקר התורה, לבד מה שצריך למעשה, הוא עצמו גדול מאד מאד על כל המצוות.

(יז) **לעמל פה נברא- פי' המהרש"א,** דהיינו שטורח ולומד וחוזר על"י בכל יום, א"נ שעומל ומלמדה לאחרים.

(יח) **אם לעמל שיחה- כ' העיון יעקב** דפשוט שלא נברא האדם לשיחה בטלה, אלא כוונת הגמ' לאפוקי אף שיחה של ת"ח, דיש ללמוד ממנו,

כה) כאילו עשאו לדברי תורה- פי' המהרש"א,
שע"י המשא ומתן בתורה עם בן חבירו, הרי
הם כאילו עשאו וחידשם בעולם.

כו) כאילו עשאו לעצמו- פי' המהרש"א, שאף
הוא בתחלת למודו עם בן חבירו אפשר שלא
הי' בגדר אדם, ובלמודו עם בן חבירו תוסיף
לו חכמה, ועכשיו נקרא אדם.

כז) כל המעשה את חבירו לדבר מצוה, מעלה
עליו הכתוב כאילו עשאה- הק' החיד"א
(הובא במרגליות הים, כ"ב), הא אי' בב"ב
(ט.) דגדול המעשה יותר מן העושה, וכאן
אמרי' דהוי כאילו הוא עשה המצוה. ותי'
דהתם מיירי לענין צדקה, כי על ידו יתנו
רבים, וזה יותר טוב מנתינתו לבדו, אבל
במעשה מצוה א', אין טעם להגדיל את מעלת
המעשה על העושה, ודי ששכרם א' היא.

כח) זה המבזה חבירו בפני ת"ח- ע' בהגהות
להיד רמה, שהביא משו"ת מהרי"ק (קפ"ט)
דעי"ז הוא מפקיר כבוד הת"ח, כיון שאין
מתבייש ממנו שלא לבייש חבירו בפניו.
ומשערי תשובה (שער ג' אות קנה) הביא
שאין התורה הדורה בעיניו לנהוג בו כבוד.
וע"ע בעין אליהו, שכ' דאולי אין הכוונה
דמשו"ה נקרא אפיקורס, ואין לו חלק
לעוה"ב, אלא כיון שמבזה חבירו בפני ת"ח,
ומוכח שיש לו קצת הפקירות, והפקירות זה
מביא שהיום יעשה כך ולמחר כך, שכן הוא
דרכו של יצר, א"כ יש לחוש דמתוך כך יאמר
לו עבוד ע"ז, וההפקירות תגרום לו שיהי'
אפיקורוס ולא יהי' לו חלק בעוה"ב.

כט) מבזה ת"ח עצמו מגלה פנים בתורה שלא
כהלכה הוי- פי' היד רמה, כלומר, דמעוז פניו
כלפי תורת ד' עצמה. א"נ שהוא מפרש דברי
תורה שבכתב דברים אשר לא כן כדי
להכחיש החכמים.

ל) ולא אמר הכי אמר מר- כ' המהרש"א, דאף
דאמת הוא שיצא מתוך משא ומתן של הרב
עם התלמיד, מ"מ אפקירותא הוא לתלות
הדבר ג"כ בו, אלא שיתלה הדבר ברב לחוד,
דהכי אמר מר.